પ્રવચન નં. ૮૮ ગાથા - ૨૭ થી ૩૦ શ્લોક ૨૫ - ૨૬

તા. ૨૧-૯-૭૮ ગુરૂવાર, ભાદરવા વદ-૫ સં. ૨૫૦૪

એમ કહ્યું કે શરીર ને આત્મા તો એક છે કેમકે તમે સ્તુતિ તો ભગવાનની ને આચાર્યની કરો છો એ બધા પુણ્યના ફળ અને શરીરની સ્તુતિ કરો છો. માટે હું તો એમ માનું છું કે શરીર ને આત્મા એક છે. જરી ઝીણી વાત આવશે. ત્યાં અપ્રતિબુદ્ધે એમ કહ્યું. એકાંત વ્યવહાર જ હોય અને નિશ્ચયની ખબર નથી એ એકલા વ્યવહારને માને છે, એ ખોટું છે, એ જૂઠું છે એમ કહેવું છે. આચાર્ય કહે છે એમ નથી. તું નય વિભાગને જાણતો નથી. વ્યવહારનયને રાખી છે ખરી, છે ખરી પણ એનાથી ભિન્ન નિશ્ચયનયને તે જાણતો નથી. આહાહા ! તે નય વિભાગ આ પ્રમાણે છે.

ववहारणओ भासदि जीवो देहो य हवदि खलु एक्को ।
ण दु णिच्छयस्स जीवो देहो य कदा वि एक्कट्ठो ।।२७।।

(હરિગીત)

જીવ–દેહ બન્ને એક છે–વ્યવહારનયનું વચન આ;
પણ નિશ્ચયે તો જીવ–દેહ કદાપિ એક પદાર્થ ના. ૨૭.

જરી સૂક્ષ્મ રીતે વાત કરી છે.

ટીકાઃ– જેમ આ લોકમાં સુવર્ણ અને ચાંદીને ગાળી, સોનું અને રૂપું ચાંદી એક કરવાથી, એક પિંડનો વ્યવહાર થાય છે, એક પિંડનો વ્યવહાર થાય છે, તેમ આત્માને અને શરીરને પરસ્પર એક ક્ષેત્રે રહેવાની જગ્યો છે. (શ્રોતાઃ– આકાશનું ક્ષેત્ર) એને એમાં તો જરી એવું કહેવું છે કે એ વિકલ્પથી સ્તુતિ છે, એ વિકલ્પ પોતે વ્યવહાર સ્તુતિ છે અને વિકલ્પ પરની સ્તુતિ કરે છે, પર ઉપર આમ લક્ષ જાય છે ને એનું એટલે ખરેખર તો એ વિકલ્પની સ્તુતિ છે એ શરીરની સ્તુતિ છે એમ કીધું છે, વિકલ્પથી સ્તુતિ છે. એ ખરેખર વિકલ્પ પોતે પુદ્‌ગલ છે નિશ્ચયનયથી. અને એનાથી શરીરની સ્તુતિ કરી, કારણકે એનું લક્ષ ત્યાં પર ઉપર છે. એ વાસ્તવિક સ્તુતિ નથી પણ એ વસ્તુ સ્થિતિ નથી જ એમ નથી. આહાહા ! કહેશે ધીમેથી હોં મોટો વ્યવહારનો– નયનો ઝગડો છે ને.

આત્માને અને શરીરને પરસ્પર એક ક્ષેત્રે રહેવાની અવસ્થા હોવાથી, આહાહાહા... એક પણાનો વ્યવહાર છે. આહાહાહા... આમ આ વ્યવહાર માત્રથી જ આત્માને શરીરનું એકપણું છે. પરંતુ નિશ્ચયથી એકપણું નથી. આહાહા ! કારણ કે નિશ્ચયથી વિચારવામાં આવે તો જેમ પીળાશપણું આદિ સફેદપણું આદિ, પીળાશપણું સોનાનો ગુણ છે અને સફેદપણું ચાંદીનો. એ સુવર્ણ (અને) ચાંદીને અત્યંત ભિન્નપણું છે. ભલે એક પિંડ તરીકે કહ્યું, સોનું અને ચાંદી ભેગું છે તેથી આ સોનું ધોળું છે એમ કહ્યું, પણ ધોળું તો રૂપું છે, સોનું તો પીળું છે. આહા... કઈ શૈલી નાખી એક પદાર્થપણાની અસિદ્ધિ છે તેથી અનેકપણું જ છે. સોનું સોનું છે અને ચાંદી ચાંદી છે. ભલે એક પિંડ તરીકે કહેવામાં આવ્યું હોય. તેવી રીતે આહાહાહા... ઉપયોગ અને અનુપયોગ જેમનો સ્વભાવ છે. આહાહાહા ! જાણવું દેખવું એવો ઉપયોગ જેનો સ્વભાવ આત્માનો છે.

આહાહા ! અને વ્યવહાર સ્તુતિ રાગાદિ શરીરાદિ એ અણઉપયોગ જેનો સ્વભાવ છે. આહાહાહા... એવા આત્માને અને શરીરને અત્યંત ભિન્નપણું હોવાથી, એવો આત્માને અને રાગને અત્યંત ભિન્નપણું હોવાથી, સમજાણું કાંઈ ? એક પદાર્થપણાની પ્રાપ્તિ નથી. રાગ અને આત્મા એકપણે નથી. એમ શરીર અને આત્મા એકપણે નથી. આહાહાહા ! તેથી અનેકપણું જ છે આવો પ્રગટ નય વિભાગ છે. આહાહાહા !

વ્યવહારનય તો આત્માને અને શરીરને એક કહે છે, આગળ કહેશે. વ્યવહારનયથી પણ આ ફળ છે એમ કહેશે, એનો અર્થ ? એ વ્યવહાર જુઠ્ઠો કહ્યો એથી ભગવાનની સ્તુતિ ને એ હોઈ શકે જ નહીં, એમ નહીં. એ પરમાર્થ વસ્તુ નથી તેથી એને અસત્યાર્થ કીધી. જેમ પર્યાયને અગિયારમી ગાથામાં અસત્યાર્થ કીધી, એ તો ત્રિકાળની અપેક્ષાએ અસત્યાર્થ કીધી છે, પણ પર્યાયની અપેક્ષાએ પર્યાય છે, એમ વિકલ્પથી સ્તુતિ ભગવાનની, કારણ કે વિકલ્પ છે એ પરમાં લક્ષ જાય છે. એનું શરીર ને એના... એ, એ વિકલ્પથી સ્તુતિ છે એ પરમાર્થે સ્તુતિ નથી. પણ પરમાર્થ સ્તુતિ છે, એને વિકલ્પ ભાવ આવે છે, એવી વ્યવહાર સ્તુતિ હોય છે. આહા... આવી વાતું છે. સમજાય છે કાંઈ ?

જયસેનાચાર્યની ટીકામાં તો સાધ્ય સાધક લીધું છે. વ્યવહાર સાધન છે, નિમિત્તથી કહ્યું ને વિકલ્પ વ્યવહાર, છે એમ સિદ્ધ કરે છે એટલું. આવું કરીને એક આર્જા એવી છે કે જુઓ ભગવાનની મૂર્તિ ને પ્રતિમાની સ્તુતિ ને એ બધુ જૂઠું છે, માટે અમે સ્થાનકવાસી માનીએ છીએ એ સાચું છે એમ કહે છે. કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે ? એ તો એકલો વિકલ્પથી સ્તુતિ કરે છે અને પર તરફનું એનું લક્ષ છે એ અપેક્ષાએ જૂઠું છે. પણ નિર્વિકલ્પદૃષ્ટિ થઈ, રાગથી ભિન્ન આત્માની સ્તુતિ થઈ એને જે વિકલ્પ આવે છે એ વિકલ્પ વ્યવહાર સ્તુતિ છે. છે ભલે એ રાગની અને પુદ્‌ગલની છે એ. વિકલ્પ છે એ પોતે જ પુદ્‌ગલ છે ને રાગ ! આહાહાહાહા... આવું અટપટુ લાગે. વ્યવહાર સ્તુતિ નથી, એમ નહીં પણ વ્યવહાર સ્તુતિ એ પરમાર્થ સ્તુતિ નથી એમ. આહાહા !

પરમાર્થ સ્તુતિ તો ભગવાન આત્મા અનંતગુણનો પિંડ છે એના તરફની એકાગ્રતાના આશ્રયમાં એનો સત્કાર સ્વીકાર, આહાહા... એ નિશ્ચય, સત્ય, અબંધ પરિણામી નિશ્ચય સ્તુતિ. સમજાણું કાંઈ ?

આહાહા ! અને એકલો વ્યવહાર છે એ જૂઠો છે એટલું સિદ્ધ કરવું છે. પણ વ્યવહાર નિશ્ચય સ્તુતિવાળાને, એવો વિકલ્પ આવે અને ભગવાનના ગુણ ગાય, એ ભગવાનના ગુણ ગાય એ તો પરના ને શરીરના છે ખરેખર, આત્માના નહીં એમ કહે છે. આહાહા ! સમજાય છે કાંઈ ? આહાહાહા !

એથી અહીં કહ્યું આ જ વાત હવેની ગાથામાં કહે છે. જાુઓ ૨૮ ગાથા એવી ખૂબીથી મૂકયું છે કે વ્યવહાર જૂઠો છે એમ કહ્યું છતાં પણ એની સ્તુતિ કરવાથી અથવા એમની ભગવાનની પ્રતિમા કે મૂર્તિ દેખવાથી શાંત ભાવ એટલે શુભભાવ થાય છે, અને તેને દેખવાથી શાંતિ આવી છે, એવું જ્ઞાનમાં લક્ષ આવે, છે તો શુભભાવ. પણ એ શુભભાવ તદ્‌ન નથી જ, અને ન જ હોય એમ નથી. સમજાણું કાંઈ ? એ શુભભાવ હોય છે, નિશ્ચયના અનુભવની અપેક્ષા રાખીને, કેમકે શ્રુતજ્ઞાન થતાં આત્માને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થતાં, ભાવશ્રુતજ્ઞાન જે થયું, એના બે ભેદ નિશ્ચય

(નય) અને વ્યવહારનય પડી જાય છે. એટલે જ્ઞાનીને પણ વ્યવહારનય હોય છે. પણ એકલો વ્યવહારનય એ હિતકર છે એમ નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ ? એ વ્યવહારનય આવે જ્ઞાનીને, એમાં શુભભાવ હોય છે અને તેથી રાગ દ્વારા ભગવાનના, પરદ્રવ્યના, આત્મા સિવાય પરદ્રવ્ય એ અદ્રવ્ય થઈ ગયું, એટલે આ આત્મા નહીં, એટલે શરીર થઈ ગયું. શું કીધું સમજાણું ?

આ આત્મા સિવાય વિકલ્પ ઉઠયો એ પણ શરીર છે એક ન્યાયે, અને જેની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે એ પણ આ આત્મા નથી એટલે એ શરીર જ છે. વ્યવહાર સ્તુતિ છે ને ? આહા ! ચાહે તો ભલે ભગવાનનાં, સર્વજ્ઞના વિકલ્પથી એનો એ કરે, તો પણ એ તો રાગ છે. અને તે રાગ છે એ કાંઈ સ્વભાવની સ્તુતિ નથી. એના આત્માનો જે સ્વભાવ છે એની સ્તુતિ નથી. આહાહાહા ! એ વ્યવહાર બિલકુલ જૂઠો છે એમ કહેવું છે ઈ એમ નથી ત્યાં. વ્યવહાર છે ખરો, પણ વ્યવહાર નિશ્ચયનું કારણ છે એમ નથી. છતાં નિમિત્ત કથનથી એમ કહેવાય, નિમિત્તને સાધક તરીકે ઉપચારથી, વ્યવહારથી, અભૂતાર્થનયથી કહેવાય. આ.. રે આટલા બધા... સમજાણું કાંઈ ?

આ સ્તુતિમાં મોટો ગોટો છે. એ ઓલી આર્જા કહે છે, જુઓ સમયસાર કહે છે, કે મૂર્તિ અને મૂર્તિની પૂજા ને સ્તુતિ જૂઠી છે. આહાહાહા... અને આત્મસિદ્ધિમાં કાંઈ મૂર્તિ આવી નથી ક્યાંય. શ્રીમદ્‌માં છે ને ખ્યાલ છે. પણ એથી કરીને ભગવાનની પ્રતિમા અને એની સ્તુતિનો વિકલ્પ એ જ્ઞાનીને ન જ હોય, એમ નહીં... (શ્રોતાઃ- વિકલ્પ આવી જાય છે.) આવી જાય છે. આહાહા ! નિશ્ચય સ્તુતિ તો પોતાના સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા એ નિશ્ચય, એને શ્રુતજ્ઞાનનો વ્યવહારનય આવે એ વ્યવહારનય એટલે વિકલ્પ. વ્યવહારનયનો વિષય વિકલ્પ અને એનો વિષય પછી પર. આહાહાહા... એને અહીંયા શરીરની સ્તુતિ તે આત્માની સ્તુતિ નહીં વિકલ્પથી સ્તુતિ તે આત્માની સ્તુતિ નહીં એટલી વાત. છતાં નિર્વિકલ્પ સ્તુતિ જે છે એને પૂર્ણ વીતરાગ નથી ત્યારે એને વિકલ્પની સ્તુતિ આવ્યા વિના રહે જ નહીં. હોય છે, સાધક છે ને ? એટલે એમ ને એમ નિષેધ જ કરી નાખે, વ્યવહાર સ્તુતિનો વિકલ્પ છે, એ ન જ હોય, તો એ જૂઠો છે. તેમ એ વ્યવહાર સ્તુતિ છે એ મોક્ષનું કારણ છે એમ નથી. આહા... આવા ફેર બહુ આકરું કામ બહુ. પકડાઈ ગયા હોય છે ને એમાં પછી પોતાની દૃષ્ટિએ એના અર્થ કરવા. એમ ન હોય ભાઈ. આહાહા !

અહીંયા તો એ કહે છે જુઓ અઠયાવીસ.

इणमण्णं जीवादो देहं पोग्गलमयं थुणित्तु मुणी ।
मण्णदि हु संथुदो वंदिदो मए केवली भयवं ।।२८।।

(હરિગીત)

જીવથી જુદા પુદ્‌ગલમયી આ દેહને સ્તવીને મુનિ
માને પ્રભુ કેવળીતણું વંદન થયું, સ્તવના થઈ. ૨૮.

ટીકાઃ- જેમ પરમાર્થથી શ્વેતપણું સુવર્ણનો સ્વભાવ નહીં હોવા છતાં પણ ચાંદીનો ગુણ જે શ્વેતપણું, તેના નામથી સુવર્ણનું 'શ્વેત સુવર્ણ' ધોળું સોનું એમ કહે ને ધોળું સોનું એવું નામ કહેવામાં આવે છે, તે વ્યવહાર માત્રથી જ કહેવામાં આવે છે. તેવી રીતે પરમાર્થથી શુક્લ

રક્તપણું તીર્થંકર કેવળી પુરુષનો સ્વભાવ નહીં હોવા છતાં પણ, સોના વર્ણે ભગવાન છે એમ આવે છે ને ? સોળ તીર્થંકર સોના વર્ણે, શરીરનાં ગુણો જે શુક્લ રક્તપણું વગેરે તેમના સ્તવનથી તીર્થંકર કેવળી પુરુષનું શુક્લ રક્ત તીર્થંકર કેવળી પુરુષ, એવું સ્તવન કરવામાં આવે છે તે વ્યવહાર માત્રથી જ કરવામાં આવે છે. જોયું ? વ્યવહાર સિદ્ધ કર્યો.

ભગવાન પરમાત્મા પર વસ્તુ છે, એની સ્તુતિ છે એ વિકલ્પ છે, ખરેખર તો એ પુદ્‌ગલ છે. અને તે પોતે પુદ્‌ગલ એટલે આ આત્મા સિવાય પરની સ્તુતિનો વિકલ્પ જ્ઞાનીને પણ આવે છે. પણ એ વાસ્તવિક મોક્ષનું કારણ નથી. આહાહાહા ! એટલું (સિદ્ધ કરવું છે.) આહાહાહા ! આઘું પાછું કરીને માળે ફેરવી નાંખ્યું. (શ્રોતાઃ– સમ્યગ્દર્શનને નિશ્ચય સ્તુતિ કહી છે) એ સ્તુતિ છે. પણ છતાં એ સ્તુતિ છતાં આવો વિકલ્પનો વ્યવહાર સ્તુતિનો ભાવ આવે. છતાંય એ સાચી સ્તુતિ નથી. છતાં એ વ્યવહાર વચ્ચે આવ્યા વિના રહેતો નથી. આવું અટપટું બહુ કામ. આહાહા !

ખરેખર તો જે વિકલ્પ ઊઠે છે એ જ ખરેખર તો પર શરીર છે, અને એની સ્તુતિ જે આમ કરે છે પરની આ આત્મા સિવાયના પરનો, પર છે તે અણાત્મા છે, આ હિસાબે તો આ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તો ભગવાનના દ્રવ્યને પણ અદ્રવ્ય કહેવામાં આવ્યું છે. આહાહાહા ! આવું છે ભાઈ ! એમ ભગવાન આત્માની અપેક્ષાએ, ભગવાનનો આત્મા પણ આ અપેક્ષાએ અણાત્મા કહેવાય છે. એની અપેક્ષાએ આત્મા છે. આહાહાહા ! એવા અણાત્માની એટલે કે શરીરની, આહાહા... એ સ્તુતિ વ્યવહારથી કરવામાં આવે છે. પરંતુ નિશ્ચયસે એનું સ્તવન કરવાથી આત્માનું સ્તવન બનતું નથી. પણ વિકલ્પથી પરના સ્તવનથી સ્વનું નિશ્ચય સ્તવન બનતું નથી. સમજાણું કાંઈ ?

આહાહા ! આહાહા... એ કળશમાં આવે છે ને ભાઈ. પહેલાં આત્મા ને અનાત્મા શરૂઆતમાં આવે છે. કળશમાં આવે છે. આ આત્મા સિવાય બીજા બધા અણાત્મા કહેવાય. આ અપેક્ષાએ હોં. આ દ્રવ્ય છે એ સ્વદ્રવ્ય છે, અને સ્વદ્રવ્યની અપેક્ષાએ ભગવાનનું દ્રવ્ય અદ્રવ્ય કહેવાય. આહાહા ! એમની અપેક્ષાએ એમનું દ્રવ્ય, આની અપેક્ષાએ અદ્રવ્ય. આહાહાહા. એમની અપેક્ષાએ એમનો આત્મા આત્મા, પણ આની અપેક્ષાએ એનો આત્મા અણાત્મા. આરે આવી બધી આકરી વાતું. ઓહોહો... એટલે કોઈ વ્યવહાર સ્તુતિ છે એ જૂઠી કીધી માટે હોય જ નહીં એમ નહીં. જૂઠીનો અર્થ એ બંધનું કારણ છે વ્યવહારનયનો વિષય રાગ અને સ્તુતિ એ બધો બંધનું કારણ છે એ અપેક્ષાએ એને જૂઠું કહ્યું, પણ એ વસ્તુ નથી જ એમ નથી, આહાહા... એવો શુભભાવ હોય છે પણ એનાથી ભગવાનની સ્તુતિ તીર્થંકરની સ્તુતિ...

જુઓ શરીરનું સ્તવન કરવાથી આત્માનું સ્તવન બનતું નથી એટલી વાત. વિકલ્પ દ્વારા પોતાના આત્માના અનંતગુણના પિંડની સ્તુતિ સિવાય જેટલી પરની સ્તુતિ છે એ વાસ્તવિક યથાર્થ સ્તુતિ નથી. સમજાણું કાંઈ ? એથી અયથાર્થ સ્તુતિ હોવાથી એ સ્તુતિનો ભાવ અને પર તરફનું જે સ્તુતિનું લક્ષ એ વસ્તુ જ નથી, એમ નથી. આ... રે આટલા બધા...(પડખાં સમજવા !)

તેથી કહે છે જુઓ–

ભાવાર્થઃ- તેથી અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે વ્યવહારનય તો અસત્યાર્થ કહ્યો છે. છે ? અને શરીર જડ છે, તો વ્યવહારના આશ્રયે જડની સ્તુતિનું શું ફળ ? આહાહા... તેનો ઉત્તરઃ- "વ્યવહારનય સર્વથા અસત્યાર્થ નથી." છે જ નહીં એમ નથી. આહાહાહા... 'નિશ્ચયને પ્રધાન કરીને સત્યાર્થ કહ્યો છે' જોયું ? અંદર ભગવાન આત્માના આનંદની એકાગ્રતાની સ્તુતિ, એ નિશ્ચયની પ્રધાનતાની અપેક્ષાએ વિકલ્પની સ્તુતિને જૂઠી કીધી છે. આહાહાહા ! વળી છદ્મસ્થને, હવે જુઓ, ઓલો વિકલ્પ છે ને એટલે વિકલ્પમાં કાંઈ ભગવાનનો આત્મા જણાતો નથી. "છદ્મસ્થને પોતાનો ને પરનો આત્મા સાક્ષાત્ દેખાતો નથી." છે ? વ્યવહારથી શરીર દેખાય છે. પોતાનો પણ અંદર વિકલ્પ દેખાય વ્યવહારથી, અને સામાનું પણ એનું બાહ્ય શરીરને એ દેખાય અથવા ભલે એના ગુણ હોય પણ આ ગુણની અપેક્ષાએ એ અનાત્મા છે. આહાહાહાહા ! અહીં પાછું કહેશે કે ભાઈ ભગવાનની સ્તુતિ એ નહીં, તો નિશ્ચય સ્તુતિ કોને કહેવી ? ત્યારે ભગવાનની નિશ્ચય સ્તુતિ એમ ન લીધી. આ આત્મા અંતરમાં અનંત આનંદનો કંદ પ્રભુ, એની સન્મુખ થઈને એકાગ્ર થવું તે નિશ્ચય કેવળીની સ્તુતિ છે. કહો હવે સ્તુતિ અહીંયા કહેવી આની ને નિશ્ચય સ્તુતિ, આહાહાહા ! અરે આ માર્ગ તો પ્રભુ સ્યાદ્વાદથી કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે, એ ન સમજતાં ખેંચાતાણી કરે અને વ્યવહાર સ્તુતિથી કલ્યાણ થઈ જાય એમ માને એ ખોટું છે, અને વ્યવહાર સ્તુતિ ન જ આવે, સમકિતીને-જ્ઞાનીને પણ, એય ખોટું છે. હૈં ? એ અહીં કહે છે, જુઓ, તેની શાંતરૂપ મુદ્રાને દેખીને જુઓ, છે તો પર પણ શુભભાવ આવ્યો છે એટલે ભગવાનની મૂર્તિ, પ્રતિમા કે ભગવાન સાક્ષાત્ હોય. આહાહા ! શાંતરૂપ મુદ્રા દેખીને પોતાને પણ શાંત ભાવ થાય શુભભાવ. સમજાણું કાંઈ ? મુદ્રા દેખીને એ નિમિત્તથી કથન છે પણ પોતાને એવો શુભભાવ હોય છે ત્યારે આમ દેખતા શાંત છે એમ એને લાગે, એના જ્ઞાનની પર્યાયમાં, આહાહા... શું શૈલી !

આવો ઉપકાર જાણી, જોયું ? શરીરના આશ્રયે પણ સ્તુતિ કરે છે, એટલે કે વિકલ્પનો ભાવ આવે છે. આહાહાહા ! અને નિર્વિકલ્પ પ્રભુ આત્માની સ્તુતિ સિવાય આવો વિકલ્પનો ભાવ હોય છે. આહાહા ! બહુ ફેરફાર. મધ્યસ્થથી વાત ન સમજે ને ખેંચાતાણ કરે, અહીં તો કહ્યું છે પાછું ખુલાસો કર્યો છે કે એનાથી શાંત ભાવ થાય છે, એટલે કે શુભભાવ થાય છે તો પોતાથી, પણ એનું લક્ષ ન્યાં જાય છે. આહાહાહા ! વ્યવહારનયનું લક્ષ જ પર ઉપર જાય છે, અને નિશ્ચયનું લક્ષ સ્વ ઉપર છે. આહાહા ! પણ એ વ્યવહારનયનો વિષય સ્તુતિ, એ મોક્ષનો માર્ગ નહીં. સમજાણું કાંઈ ? છતાં બંધનો માર્ગ વિકલ્પનો વચ્ચે આવ્યા વિના રહે નહીં, એ પણ જ્ઞાનીને, અજ્ઞાનીને તો નિશ્ચય નથી તો વ્યવહારેય નથી. આહાહાહા... આવું બધું ઘણું કયાં ફેરફાર ?

જોયું ? શાંતમુદ્રા દેખી અંતરંગમાં વીતરાગભાવનો નિશ્ચય થાય છે. જોયું ? લક્ષ છે ને પર ઉપર કે, આહાહા... શાંત પ્રતિમા મુદ્રા, વીતરાગ મુદ્રા દેખી કેવળજ્ઞાન યાદ આવે, આવે છે ને ? સમયસાર નાટકમાં આવે છે. ચૌદ ગુણસ્થાનના અધિકારમાં મુદ્રા દેખીને કે, આહાહા... છે તો શુભભાવ પણ એના લક્ષમાં, આહાહા... પણ એવો ભાવ આવે, તેથી વ્યવહાર સ્તુતિને પણ અવકાશ છે, એટલી વાત. પણ એ વ્યવહાર સ્તુતિ છે માટે નિશ્ચય સ્તુતિનું કારણ છે એમ નથી.

બહુ આકરો ફેરફાર. વ્યવહારને નથી જ એમ ઉથાપે છે એ જૂઠા છે, તેમ વ્યવહારથી નિશ્ચયનો લાભ થાય છે એમ માને છે એય જૂઠા છે. હવે આવી વાત ક્યાં.

વીતરાગભાવનો નિશ્ચય થાય છે, જોયું ? પોતે જાણે કે, આહાહા... આવા વીતરાગ, આવા વીતરાગ. એ કોને ? કે જેને નિશ્ચય સ્તુતિનો સ્વભાવ પ્રગટયો છે એને શુભભાવમાં આમ જણાય છે. આહાહાહા ! જુઓ, ભાવાર્થ કર્તાએ આવો ખુલાસો કર્યો. વ્યવહાર સ્તુતિને સ્થાપી છે, પણ એ બંધનું કારણ છે, એથી એને નિશ્ચય સ્તુતિ કહેવામાં આવતી નથી. પણ નિશ્ચય સ્તુતિ કહેવામાં નથી આવતી માટે વ્યવહાર સ્તુતિનો ભાવ ન જ હોય, એમ નથી. આરે આવી વાતું ઘડીકમાં 'હા' અને ઘડીકમાં 'ના' કઈ અપેક્ષા છે, એ જાણવું જોઈએ ને ? આહાહાહા ! આ આત્માની અપેક્ષાએ બીજા બધા આત્માઓ પણ અણાત્મા અને અદ્રવ્ય છે. આહાહાહા !

એટલે ખરેખર તો એ અજીવ છે, એ જીવ નથી, આ જીવની અપેક્ષાએ. આહાહાહા... આવી વાત છે. એટલે અજીવની સ્તુતિ છે એ શુભ વિકલ્પ છે એ અજીવ છે. અને સામાની સ્તુતિ છે એ પણ આ જીવ નહીં માટે અજીવ છે. એ માટે સ્તુતિ જૂઠી કીધી. પણ એ ભાવ આવ્યા વિના રહેતો નથી. ભાવશ્રુતજ્ઞાન છે ને ? તો બે ભેદ નયના એના પડે છે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર એને, સમકિતીને જ વ્યવહારનય હોય છે, અજ્ઞાનીને વ્યવહારનય હોતો નથી. નય જ નથી જ્યાં (ભાવ) શ્રુતજ્ઞાન નથી ત્યાં નય કેવો. આહાહા ! હવે આવી તકરારમાં. આંહી તો શાંતમુદ્રા દેખી, છે તો પર, ખરેખર તો આ જીવની અપેક્ષાએ એ બધા અજીવ છે. ખરેખર તો એ શરીર છે. આહાહાહા ! કેમ કે વિકલ્પ ઉઠયો એ જ પોતે શરીર–પુદ્‌ગલ છે. આહાહા ! આ ગાથા ભારે અટપટી હૈ.

ઉપરની વાતને હવે ગાથાથી સિદ્ધ કરે છે, હવે કેમ આને વ્યવહાર કહ્યો અને કેમ આને નિશ્ચય ન કહ્યો એનું વર્ણન કરે છે.

तं णिच्छये ण जुज्जदि ण सरीरगुणा हि होंति केवलिणो ।
केवलिगुणे थुणदि जो सो तच्चं केवलिं थुणदि ।। २९।।

(હરિગીત)

પણ નિશ્ચયે નથી યોગ્ય એ, નહિ દેહગુણ કેવળીતણા;
જે કેવળીગુણને સ્તવે પરમાર્થ કેવળી તે સ્તવે. ૨૯.

ટીકાઃ– જેમ ચાંદીનો ગુણ સફેદપણું તેનો સુવર્ણમાં અભાવ છે, જોયું ? માટે નિશ્ચયથી સફેદપણાના નામથી સોનાનું નામ નથી બનતું. છે ? સફેદપણાના નામથી સોનાનું નામ.. કેમકે સોનામાં સફેદપણાનો અભાવ છે. આહાહાહા ! સુવર્ણના ગુણ જે પીળાશપણું આદિ છે તેમના નામથી જ સુવર્ણનું નામ થાય છે. તેવી રીતે, ઓહોહોહો... કઈ રીતે ? શરીરનાં ગુણો જે શુક્લ રક્તપણું વિગેરે, કેમકે વિકલ્પ જે છે એ પર તરફનો છે (હોવાથી) એ આત્માને દેખતો નથી. આહાહા ! એ તો સામે એનું શરીર ને એના ગુણ ભલે અહીં ગુણ લેવાના છતાં એ પરને દેખે છે એ. ઓહોહો ! શું શૈલી ? શરીરના જે રક્તપણું, શુક્લપણું તેમનો તીર્થંકર કેવળી પુરુષમાં

અભાવ છે. આહાહા... તીર્થંકર અને એનો જે આત્મા, એના આત્મામાં આનો અભાવ છે. આહાહા... માટે નિશ્ચયથી શરીરના શુક્લ રક્તપણું ગુણોનું સ્તવન કરવાથી તીર્થંકર કેવળી પુરુષનું સ્તવન થતું નથી. આહાહાહા ! આહાહાહા... તીર્થંકર કેવળી પુરુષના ગુણોનું સ્તવન કરવાથી જ, જોયું પાછું. તીર્થંકર કેવળી પુરુષના ગુણોનું સ્તવન કરવાથી, પણ એનો અર્થ ? આ આત્માના ગુણોનું સ્તવન કરવાથી. આહાહાહા ! ભગવાન જ્ઞાયક સ્વરૂપ, પૂર્ણઆનંદ સ્વરૂપ તે આત્મા તેની નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિથી સ્તવન કરવાથી, આહાહાહા... એ કેવળીની સ્તુતિ થાય છે. સમજાણું કાંઈ ? (શ્રોતાઃ- ઘણી ચોખવટ કરી) બાબુભાઈ ! આવો બધો ફેરફાર છે આવો શું થાય ખેંચાતાણ કરે.

અહીં તો એ કહે છે, તીર્થંકર પુરુષનું સ્તવન થાય છે પણ એ કેવળ તીર્થંકર (કેવળી પુરુષનું) સ્તવન પુરુષનું થાય છે, એનો અર્થ ? આ આત્માના ગુણોનું સ્તવન થાય એ, આહાહા... ઓલું આવે છે ને ? 'જ્ઞાતારં મોક્ષમાર્ગ નેતારં જ્ઞાતારં બહુ પ્રતાપ વંદે તદ્‌ગુણલધયે' એનો અર્થ એ લોકો એવો કરે છે 'હે પ્રભુ આપની સ્તુતિથી તમારા ગુણ મને પ્રાપ્ત થાઓ.' તદ્‌ગુણલબ્ધયે એમ છે ને ? પણ એનો અર્થ એમ નથી. આહા... એની સ્તુતિના કાળમાં મારા તરફનું જે જોર છે સ્વભાવમાં, એનો મને લાભ પ્રાપ્ત થાઓ. એનો લાભ થાઓ એમ છે વાત. શું થાય ? આમ ભગવાનની સ્તુતિ કરવાથી લાભ થાય ? આહાહા... ભાઈ ! એ કહ્યુંને, અમૃતચંદ્રાચાર્ય કલ્માષિતાં મારા પરિણામ હજી કલુષિત વર્તે છે. પર્યાયમાં મુનિ છું, આચાર્ય છું, આહાહા ! પણ હું શુદ્ધ ચૈતન્ય દ્રવ્ય છું, એવું મને ભાન છે, છતાં પર્યાયમાં અનાદિની કલ્માષિતા પરિણતિ ઊભી છે, તેની આ ટીકા કરતાં કરતાં તેનો નાશ થઈ જજો. હવે ટીકા કરતાં તો, ટીકા કરતાં તો કરવાનો તો વિકલ્પ છે, પણ મારું જોર તે વખતે અંદરમાં છે, એના જોરની વૃદ્ધિ થઈ જજો. એ કાળમાં એનાથી નહીં. આવો બધો ફેરફાર બહુ. (શ્રોતાઃ- તેનાથી એટલે એના નિમિત્તે, ઉપાદાન મારું) આવું છે. હજી સત્ય સમજવામાંય પોતાનો આગ્રહ રાખે અને સત્યને ન સમજે તો હવે એને ઓલું સત્ય અંદર હાથ ક્યાંથી આવે ? આહાહાહા !

હવે શિષ્યનો પ્રશ્ન છે કે આત્મા તો શરીરનો અધિષ્ઠાતા છે. છે ? શરીરનો સ્વામી છે, ધણી છે, આહાહાહા... તેથી શરીરના સ્તવનથી આત્માનું સ્તવન નિશ્ચયે કેમ યુક્ત નથી ? આહાહા... એ ત્યાંય કહ્યું છે ને 'પ્રવચનસાર' વ્યવહાર નિશ્ચય એ બધા જેટલા વિકલ્પો છે એનો અધિષ્ઠાતા આત્મા છે. આહાહાહા... વ્યવહારથી મોક્ષ થાય, ક્રિયાથી થાય, એવું આવે છે ને ક્રિયાથી થાય જ્ઞાનથી થાય, નિશ્ચયથી થાય એ બધા ધર્મો એક સમયમાં ગણવામાં આવ્યા છે. અને એનો અધિષ્ઠાતા આત્મા છે ત્યાં એમ કીધું છે, કારણકે એનામાં થાય છે. આહાહાહા !

અહીં કહે છે શરીરને ને આત્માને, અધિષ્ઠાતા એનો સ્વામી છે એ, કે 'ના' એ સ્વામી એમ નથી. ત્યાં જે કીધું એવું અહીં નથી. આહાહાહા ! તેથી શરીરના સ્તવનથી કેમ યુક્ત નથી આત્માનું એના ઉત્તરરૂપે દૃષ્ટાંત સહિત ગાથા કહે છે.

णयरम्मि वण्णिदे जह ण वि रण्णो वण्णणा कदा होदि ।
देहगुणे थुव्वंते ण केवलिगुणा थुदा होंति ।।३०।।

(હરિગીત)

વર્ણન કર્યે નગરી તણું નહિ થાય વર્ણન ભૂપનું,
કીધે શરીરગુણની સ્તુતિ નહિ સ્તવન કેવળીગુણનું. ૩૦.

આહાહા ! આ નગર એવું છે કે, આહાહાહા... એ વિકલ્પની સ્તુતિ અને બધા ભગવાનને એ બધું નગરનું વર્ણન છે, આત્માનું નહીં. આહાહા ! આ નગર એવું છે કે જેણે કોટ વડે આકાશને ગ્રસી નાખ્યું છે એટલો કોટ ઊંચો છે. ગઢ કે આખો આકાશને ગળી જાય એટલો ગઢ ઊંચો છે એમ. આ નગરનો કોટ એટલો ઊંચો છે કે આકાશને ગળી ગયો છે એમ.

(શ્રોતાઓને ઉદ્દેશીને) અહીં તો હવે ઘણી જગ્યા છે નીચે. ઉપર બેસે છે તો અહીંયા ઘણી જગ્યા છે ઉપર બેઠા છે કોક, નીચે બેસવું જોઈએ. એટલે બધે ઊંચે બેસે, સાંભળવા આવે તે અહીં ઊંચે બેસે એનો અર્થ શું ? છે છે જગતની એટલી સ્વચ્છંદતા, કાંઈ વ્યવહારની ખબર ન મળે. અહીં વંચાય છે એનાથી ઊંચુ બેસવું. એ તો તે દિ' માણસ નહોતા સમાતા – એક હારે બેસાય નહીં સૌની હારે એટલે. આખી જગતની રીત એવી. આહાહાહા...

શું કહ્યું આ ? એ નગરના કોટે આકાશને ગળ્યું એટલો મોટો ઊંચો છે પણ એ તો નગરનું વર્ણન છે. આહાહાહા ! (શ્રોતાઃ– રાજાનું નથી) એમ ભગવાનના ગુણોનું કે ભગવાનના શરીરનું, એ બધું નગરનું વર્ણન છે, પરનું છે. આહાહાહા ! સમજાણું કાંઈ ? ઉપવન રાજી નિગીર્ણ–ભૂમિતલમ્ બગીચાઓની પંકિતઓથી ભૂમિતળને ગળી ગયું છે એટલા બધા બગીચાઓ છે કે જાણે બગીચાઓ આખી ભૂમિને ગળી ગયા છે પણ એ તો વર્ણન નગરનું થયું, એના રાજાનું ન થયું. આહાહાહા ! ચારે તરફ બગીચાથી પૃથ્વી ઢંકાઈ ગઈ છે. અને "પરિખાવલયમ્ પાતાલમ્ પિબતિ ધ્ય" કોટની ચારે તરફ ખાઈના ઘેરાથી જાણે કે પાતાળને પી રહ્યું છે, ગઢ જાણે આકાશનું થઈ ગયું. વર્તમાનમાં બગીચા પૃથ્વી(ને) ગળી ગઈ. પાતાળમાં ખાઈ. આહાહાહા ! આહાહાહા...

આમ નગરનું વર્ણન કરવા છતાં તેનાથી રાજાનું વર્ણન થતું નથી. કારણ કે જો કે રાજા તેનો અધિષ્ઠાતા છે, નિમિત્ત તરીકે, તોપણ કોટ, બાગ, ખાઈ આદિવાળો રાજા નથી. આહાહાહાહા... એ નગરના વર્ણનનો નિમિત્ત તરીકે રાજા અધિષ્ઠાતા કહેવાય, છતાં એ રાજાનું વર્ણન નથી.

એમ વિકલ્પથી વર્ણન થાય, આહાહાહા... એ આત્માનું વર્ણન નથી. એ તો અણાત્મા આદિ પુદ્ગલનું શરીરનું વર્ણન છે. આહાહાહાહા...આવું છે. કોટ બાગ ખાઈ આદિવાળો રાજા નથી, છે ? આહા ! એ વિકલ્પથી સ્તુતિ કરે પણ એ વિકલ્પવાળો આત્મા નથી. આહાહા ! એમ વિકલ્પથી આ ભગવાનની સ્તુતિ કરે પણ આ આત્મા ત્યાં નથી. આહાહાહા ! ઘણી ગંભીરતા નિશ્ચય અને વ્યવહાર, અલૌકિક ગંભીરતા. તેવી રીતે શરીરનું સ્તવન કરે તીર્થંકરનું સ્તવન નથી, એનો અર્થ કે વિકલ્પથી ચાહે તો પરમાત્મા તીર્થંકરદેવનું સ્તવન કરો, તો પણ એ ખરેખર આત્માનું સ્તવન નથી, એ શરીરનું સ્તવન છે, પુદ્ગલનું છે. આહાહાહા !

ભગવાન અને ભગવાનની વાણીને ઇન્દ્રિય કીધી છે ને ? આવશે ને હવે. એકત્રીસમાં આવશે. ઇન્દ્રિય કહો કે પુદ્ગલ કહો કે પર કહો. આહાહાહાહા... સ્વઆત્માના અનંત આનંદના

કંદ આગળ પ્રભુ, એ ભગવાનની વાણી અને ભગવાન પોતે ઈન્દ્રિય છે. આહાહાહા... એટલે કે એ પુદ્ગલ છે, એટલે કે એ પર છે. આહાહાહા... એ શરીર છે. એનું નગરનું વર્ણન એ આત્માનું વર્ણન નથી. વિકલ્પથી જે વર્ણન થાય ભગવાનના ગુણનું ભલે, પણ એ આત્માનું વર્ણન નથી. આહાહાહા ! ગજબ શૈલી ! દિગંબર સંતોની, ગજબ વાત, ગજબ વાત ક્યાંય છે નહીં એવી વાત. આહાહાહાહા !

શ્લોક મૂક્યો-૨૬ કળશ.

नित्यमविकारसुस्थितसर्वाङ्गमपूर्वसहजलावण्यम् ।
अक्षोभमिव समुद्रं जिनेन्द्ररूपं परं जयति ।। २६ ।।

શ્લોકાર્થઃ- જિનેન્દ્રનું રૂપ ઉત્કૃષ્ટપણે જયવંત વર્તે છે. "નિત્યમ્ અવિકાર-સુસ્થિતમ્ સર્વાડગમ્" જેમાં સર્વ અંગ હંમેશાં અવિકારી ઠરી ગયેલ શાંત શાંત શાંત શાંત, આહાહા.. સારી રીતે સુખરૂપ સુસ્થિત છે. પણ એ તો પરની શરીરની વાત છે. અપૂર્વ સહજ લાવણ્યમ્, જેમાં જન્મથી જ અપૂર્વ અને સ્વભાવિક લાવણ્ય છે. સર્વને પ્રિય લાગે એવી લાવણ્યતા છે. આહાહા... શરીરની એટલી સુંદરતા અને નમણાઈ અને લાવણ્યતા દેખનારને પ્રિય લાગે પણ એ તો બધુ નગરનું વર્ણન, શરીરનું વર્ણન થયું. અરે એના ગુણનું વર્ણન કરે તો પણ વિકલ્પ છે ને ? પરદ્રવ્ય છે ને ? આહાહાહા... એમાં આ આત્માનું વર્ણન ન આવ્યું. આહાહા ! સમુદ્ર ઈવ અક્ષોભમ્- જે સમુદ્રની જેમ ક્ષોભરહિત છે, ચળાચળ રહિત છે. શાંત શાંત એક છોકરાને જોયો તો ૮૦ ની સાલમાં, બોટાદ કોણ જાણે કેવો સાત આઠ વર્ષનો છોકરો પણ જુઓ તો આમ ગંભીર ગંભીર ગંભીર, આમ બેઠો હોય તો જાણે કાંઈ ચપળાઈ નહીં કાંઈ નહીં- સામાયિક લઈને બેઠો તો એના બાપ હારે આવ્યો તો ૮૦ ની વાત છે બોટાદ. પણ એના શરીરની કોણ જાણે એટલી ગંભીરતા કે બાળકપણું જ ન દેખાય. આ તો એક સાધારણ પુણ્ય હિન પ્રાણી, આહાહા... એના બાપને કીધું'તું કે આ છોકરો આમ ગંભીર મુદ્રા, કોઈ દિ' કાંઈ હસવુ કે કાંઈ વિસ્મય લાગે કાંઈ નહીં કહે. આઠ વર્ષનો બાળક હતો ૮૦ ની વાત છે ૨૦ ને ૩૪ ચોપન વર્ષ થયા.

આ તો ત્રણ લોકનો નાથ એના શરીરની લાવણ્યતાનું શું કહેવું, છતાંય એ તો પરદ્રવ્યના ગુણ છે. આહાહાહા.... ભગવાનના ગુણ ગાવા. ભગવાનના ગુણ ગાવા એ પણ શરીરના ને પરના છે, આત્માના નહીં. આહાહા ! આવું આકરું કામ ભાઈ કારણ કે ભગવાનના ગુણો ગાવા એ ગુણો કાંઈ તારા નથી. એ તો તારી અપેક્ષાએ તો એ બધા ગુણો જ નથી. આહાહા... આ ભાવની અપેક્ષાએ ભગવાનનો ભાવ તે અભાવ છે. આહાહાહાહા ! આવું છે. વીતરાગ માર્ગ બહુ ગંભીર ભાઈ. આહાહા ! અગાધ ગંભીર ભાઈ. આહા... એનો નિશ્ચય અને એનો વ્યવહાર ને એ કંઈ વાત છે ! આહાહા ! આમ શરીરનું સ્તવન કરવા છતાં તેનાથી તીર્થંકર કેવળી પુરુષનું સ્તવન થતું નથી. આહાહાહા... શુભરાગથી વિકલ્પથી ભગવાનના ગુણ ગાન ગાવા એ પણ શરીરના છે, આત્માના નહીં, આહાહાહા... તારા આત્માના નહીં. જો કે તીર્થંકર કેવળી પુરુષને શરીરનું અધિષ્ઠાતાપણું છે નિમિત્તનું, તો પણ સુસ્થિત સર્વાંગપણું અને લાવણ્ય આદિ આત્માના ગુણ નહીં હોવાથી, તીર્થંકર કેવળી પુરુષને તે ગુણોનો અભાવ છે. આહાહાહા ! એટલે કે આ

આત્મામાં એના જે ગુણો ગાવો, એ ગુણોનો આમાં અભાવ છે. આહાહાહા ! ભગવાનના ગુણ ગાવો પણ એ ગુણના ભાવનો આ આત્મામાં તો અભાવ છે. એ તો પરમાં રહ્યા. આહાહાહા... આવું નવરાશ ક્યાં ફુરસદ–સત્યને કઈ રીતે સત્ય ઉભું રહે. આહાહા ! એમ ને એમ હાલ્યે જાય. આહાહાહા ! પ્રશ્નઃ– અત્યાર સુધી શું આવ્યું આ બધી ગાથાઓમાં ? કે કેવળીના ગુણો જે છે, એ તો આ આત્માના ગુણો તે કેવળીના ગુણો છે. પરના ગુણો જે છે એ કેવળીના ગુણો નહીં. એ પરના ગુણો છે એ પર આત્મા તરીકે ગણીને, આ આત્માનો એમાં અભાવ છે, એટલે ખરેખર તો એ અણાત્માના ગુણ છે. આહાહાહા... કેમ કે વિકલ્પ છે એ રાગ છે ને એમાં આ જ આવે. આહાહા ! અને નિર્વિકલ્પપણે જે આત્માના ગુણો તે કેવળીના ગુણો છે. આહાહાહા !

વિષય આજે જરી નિશ્ચય વ્યવહારનો હતો ને. આહાહા ! તેથી હવે ખુલાસો કરશે, કે ભગવાન અને ભગવાનની વાણી એ બધા ઇન્દ્રિય છે, પુદ્ગલ છે, આ આત્મા નહીં. આહાહાહા... આહાહાહા... જેવી આ જડ ઇન્દ્રિય છે, ભાવેન્દ્રિય છે, એવી જ આ ભગવાનની વાણી અને ભગવાન પોતે ઇન્દ્રિય છે કેવળી પરમાત્મા પણ આ આત્માને હિસાબે ઇન્દ્રિય છે. આહાહાહાહા... ભગવાન આત્મા અણીંન્દ્રિય પ્રભુ, આહાહાહા... એની અપેક્ષાએ તો ભગવાન સાક્ષાત્(પ્રત્યક્ષ) બિરાજે છે, તે પણ ઇન્દ્રિય છે. આહાહાહા ! એમ સાક્ષાત્ ભગવાનના ગુણ કરે તો પણ એ પુદ્ગલના ગુણ છે. જુઓ– વિકલ્પ ઉઠયો છે અને પર તરફ આશ્રય છે ને ? આહાહા... નિર્વિકલ્પપણે અંતરમાં દૃષ્ટિમાં જાય તે કેવળીના સ્તવન કેવળી એટલે કેવળ તું પોતે. આહાહાહા ! આવું સ્વરૂપ છે. અટપટું હતુ બાબુભાઈ આજે. આહાહા... આમાં કાંઈ ફેરફાર કરવા જાય તો થાય તેવું નથી. આહાહાહા ! કારણકે ન્યાય વર્ણવી વર્ણવીને ભગવાનના ગુણગાન કરે તોય કહે છે શરીરના ગુણગાન છે, તારા નહીં. એ નગર જે બાહ્યની ચીજ છે એનું વર્ણન નગરનું વર્ણન. વિશેષ લેશે.

(શ્રોતાઃ– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

*** સિદ્ધનગરમાં અનંતા સિદ્ધો બિરાજે છે. તેઓએ પહેલાં બહારથી નજર સંકેલીને અંદરનો વિસ્તાર કર્યો હતો તું પણ બહારથી સંકેલો કરી નાખ. હું તો પૂરણ અભેદ પરમાત્મા જ છું, મારે ને પરમાત્માને કાંઈ ફેર નથી – એમ ફેર કાઢી નાખનારને ફેર છૂટી જશે. આહાહા ! દિગંબર સંતોની કથન–શૈલી અલૌકિક છે.**

(દૃષ્ટિનાં નિધાન - ૨૪)